

Ἄλλ' ἡ πραγματικὴ κατὰ τῶν ἀρχῶν τούτων ἀντίδρασις ἐξεδηλώθη ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος.

Ὁ Ἐδμόνδος Μπούρκε, ὁ μέγιστος ἴσως τῶν ρητόρων τῆς Ἀγγλίας, ἀναλαμβάνει νὰ καταπολεμήσῃ τὰς θεωρίας τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης καὶ τῆς Ἐπαναστάσεως.

Πρότερον εἶχε καὶ αὐτὸς ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τῶν θεωριῶν τούτων, ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ βίου ἰσχυρισθεὶς, ὅτι ἡ τε κοινωνία καὶ ἡ Πολιτεία εἶνε δημιουργήματα τῆς συνθήκης, ἔχουσαι διαρκές κῦρος, μὴ δυνάμενον νὰ λυθῆ ἀβιαιρέτως ὑπὸ τῶν συμφερόντων τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλ' αἱ παρεκβάσεις τῆς ἐπαναστατικῆς θυέλλης ἀπέτρεψαν αὐτὸν ἀπὸ τῶν παλαιῶν τρίβων, οὕτω δὲ παρέσχε τὸ εὐρωπαϊκὸν αὐτοῦ κῦρος εἰς τὴν πολιτικὴν ἀντίδρασιν. Τὸ περὶ τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως σύγγραμμα αὐτοῦ εἶνε ἡ ἀφετηρία τῆς νέας θεωρίας τοῦ ἱστορικοῦ δικαίου (1). Ἡ ὑπὸ τῆς μεταβολῆς ταύτης ἀποκηρυχθεῖσα κληρονομικὴ μοναρχία ἔχει τὸν λόγον κατ' αὐτὸν ἐν τῇ φύσει τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων· τὸ δὲ δίκαιον τῆς καταργήσεως ἕνεκα τῆς πονηρᾶς διαγωγῆς τοῦ ἡγεμόνος εἶνε ψευδές καὶ ἐπικίνδυνον. Ἡ ἀγγλικὴ ἐπανάστασις σκοπὸν εἶχεν οὐχὶ τὴν ἀνατροπὴν ἐννόμου ἱστορικοῦ καθεστῶτος, ἀλλὰ τὴν τήρησιν τῶν ἀρχαίων νόμων καὶ ἐλευθεριῶν τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους, παραβιαζομένων, ἡ δὲ κληρονομικὴ μοναρχία ἐθεωρήθη πάντοτε ἐν Ἀγγλίᾳ ὡς ὁ ἀπαραβιαστότατος προμαχὼν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων· ἂν δὲ ἐτηρεῖτο ἡ ἀρχὴ αὕτη καὶ ἐν Γαλλίᾳ, ἤθελε περισωθῆ ἀπὸ τῆς ἐνσκηψάσης ἀναρχίας. Εἶνε ψευδές τὸ δίκαιον τῆς ἀπολύτου ἰσότητος, ἀδυνάτου νὰ πραγματοποιηθῆ ἐν κοινωνίᾳ προσηκόντως ὀργανωμένη· ὑποσκάπτουσι δὲ τὴν τάξιν αὐτῆς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τὰ ἄκρα ἐπαναστατικὰ δόγματα, ζητοῦντα νὰ ἐξεγείρωσι στιγμιαίως τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτα, ἵνα καταπέσῃ αὐθις ἡ κοινωνία εἰς μείζονα ἀτονίαν. Τὸ ἐπαναστατικὸν πνεῦμα πρέπει νὰ ἐνεργῆ ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσιν· ἄλλως καθίσταται ἐπικίνδυνον. Μόνον ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ρωμαϊκῆς δουλείας ἐδίδοντο καθ' ἐκάστην ἐν τοῖς σχολείοις θεματογραφικαὶ ἀσκήσεις περὶ τοῦ δικαίου τῆς τυραννοκτονίας.

Ἡ θρησκεία, οὔσα ἡ κρηπίς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἀναγκαιοτέρα καθίσταται ἐν τῇ Δημοκρατίᾳ ἢ ἐν τῇ Μοναρχίᾳ, πρέπει δ' οἱ λειτουργοὶ αὐτῆς νὰ διατελῶσι σεβαστοὶ παρὰ τῷ πλήθει, ὃ περ κατὰ

(1) Reflections on the Revolution in France.

θοῦται διὰ τῆς παροχῆς μέσων ὑπὲρ ἐξωτερικῆς χλιδῆς καὶ λαμπρότητος. Ἡ καθεστηκυῖα ἄρα Ἐκκλησία δέον νὰ ἔχη ἀνεξάρτητον κτῆσιν.

Ὁ ἄνθρωπος, καθιστάμενος μέλος κοινωνίας, παραιτεῖται τοῦ δικαιώματος τῆς αὐτοδισακῆσεως καὶ τοῦ τῆς ἀμύνης, τοῦ πρώτου τούτου νόμου τῆς φύσεως· οὐδ' εἶνε δυνατόν οὗτος ν' ἀπολαύσῃ σύναμα τῶν δικαίων πεπολιτισμένης καὶ μὴ καταστάσεως· πρὸς ἐπίτευξιν δικαιοσύνης παραιτεῖται τοῦ δικαιώματος τοῦ ὀρίζειν ἐφ' ἐκάστου πράγματος τὸ αὐτῷ συμφέρον, πρὸς ἐξασφάλισιν δὲ τῆς ἐλευθερίας παραχωρεῖται αὕτη κοινῶ τινι θεματοφύλακι, τῇ κυβερνήσει, ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀνθρώπων. Ἡ σύνταξις τῆς Πολιτείας, ἡ ἀνακαινισαὶς αὐτῆς, ἡ μεταρρύθμισις δὲν διδάσκονται ἐκ τῶν προτέρων, ἡ δὲ κυβερνητικὴ ἐπιστήμη εἶνε κατ' ἐξοχὴν πρακτικὴ, ἀπαιτοῦσα μεγάλην καὶ εὐρείαν πείραν, παρ' ὅσῃν δύναται νὰ κατέχῃ ἐνιαῖόν τι ἄτομον μεθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ὀξύνοϊαν. Οὐδ' εἶνε εὐχερῆς ἡ ἀνατροπὴ οἰκοδομήματος, ἐπὶ αἰῶνας πληρώσαντος τοὺς σκοποὺς τῆς κοινωνίας, πρὸς ἀνέγερσιν ἄλλου, οὐ ἡ ὠφέλεια οὐπω ἐδοκιμάσθη.

Καταφρονεῖται ἡ ἱστορία ὑπὸ τῆς νέας θεωρίας, οὐδὲν δὲ μάθημα λαμβάνεται ἐκ τῶν διδαγμάτων αὐτῆς, ἀλλ' ἡ ὀρθὴ γνῶσις τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων διδάσκει, ὅτι ἡ ἱστορία εἶνε τὸ διδασκτικώτατον τῶν μαθημάτων· αὕτη εἶνε ἡ ἱερὰ δύναμις τοῦ χρόνου, παρέχουσα ταῖς συμβάσεσι τῶν ἀνθρώπων τὸ κῦρος τῶν αἰωνίων ἀρχῶν. Ἄλλ' ἀτυχῶς οἱ λαοὶ δὲν πορίζονται ὅσα ἠδύναντο ἠθικῆς μαθήματα ἐκ τῆς ἱστορίας. Αὕτη εἶνε μέγα βιβλίον ἠνεωγμένον πρὸς διδασκαλίαν, παρέχουσα εἰς τὸ μέλλον τὰ πορίσματα τῆς σοφίας τοῦ παρελθόντος· ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λαμβάνονται ἐξ αὐτῆς τὰ ὄπλα, τὰ πρόσφορα πρὸς ἀνατροπὴν τῆς ὑφισταμένης τάξεως. Δὲν ἐπιτυγχάνεται ἡ θεραπεία κοινωνικῆς νόσου διὰ τῆς καταργήσεως τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων, ὡς τῶν ὀργάνων δῆθεν τῆς συμφορᾶς. Ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀνελιξίῃ τὰ ὀνόματα μεταβάλλονται, ἀλλ' ἡ πραγματικότης ὑφίσταται ὑπὸ ἄλλους τύπους. Μόριόν τι δυνάμει ὀφείλει νὰ ὑπάρχῃ πάντοτε ἐν τῇ πολιτείᾳ, οἰανδῆποτε αὕτη καὶ ἂν φέρῃ μορφήν· οἱ δὲ συνετοὶ τῶν ἀνθρώπων προσπαθοῦσι νὰ θεραπεύσωσι διὰ τῶν προσηκόντων φαρμάκων τὰ πραγματικὰ ἐλαττώματα, οὐχὶ δὲ τὰ ὀνόματα μόνον τῶν πραγμάτων. Ἡκιστα εἰσδύρουσι εἰς τὸ πνεῦμα

τῆς ιστορίας οἱ φανταζόμενοι, ὅτι κηρύττουσι τὸν πόλεμον κατὰ τῆς μισαλλοδοξίας, τῆς ὑπερηφανίας καὶ τῆς σκληρότητος. Ἐν ᾧ πιστεύουσιν, ὅτι ἀποστρέφονται τὰ ἐπικίνδυνα δόγματα τῶν ἀρχαίων πολιτικῶν κομμάτων, ὧν ἀρνοῦνται πλέον τὸ κῦρος, ἀνανεοῦσι καὶ ὑποθάλλουσιν αὐτοὶ οὗτοι ταῦτ' εἰδεχθῆ ἑλαττώματα ὑπὸ διαφόρους τύπους, καὶ ἴσως ἀποτροπαιοτέρους.

Ἡ τοῦ γένους ἀριστοκρατία, βασιζομένη ἐπὶ τοῦ ιστορικοῦ δικαίου τῶν γεγονότων καὶ τῶν πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσιῶν, δὲν δύναται ν' ἀμφισβητηθῆ ἐξ ὀνόματος τοῦ ἐπαναστατικοῦ δικαίου τῆς ἰσότητος. Οἱ νέοι ἄνθρωποι, οἱ διὰ τῆς προσωπικῆς ἀρετῆς δημιουργοῦντες ἑαυτοῖς ἕκτακτον κοινωνικὴν περιωπὴν, δὲν δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς κληρονόμους παλαιῶν ἀριστοκρατικῶν οἰκῶν· ὁμοιάζουσι πρὸς ἐτήσια φυτὰ, γεννώμενα καὶ θνήσκοντα ἐν τῇ αὐτῇ ὥρᾳ τοῦ ἔτους, ὅσῳ καὶ ἂν ἦνε ἐκλεκτὴ ἢ οὐσία αὐτῶν. Ἡ αἴγλη τῆς ιστορίας περιβάλλει τοὺς πρώτους τούτους, ὁ δὲ λαὸς ἐκ συνηθείας καὶ ἐξ εὐλαβείας πρὸς τὸ παρελθόν, σέβει αὐτοὺς καὶ γεναίρει μείζον τῶν ὀψιφανῶν ἀνθρώπων, ἐκλείπόντων πρὶν ἢ ἔτι γνωσθῶσιν.

Οὕτω διευτυπώθη ἐν Ἀγγλίᾳ διὰ τοῦ Μπουρκε τὸ πρόγραμμα τῆς ιστορικῆς σχολῆς τοῦ δικαίου. Ἐνεκαινίζετο ἤδη ὁ ἀγὼν τοῦ δικαίου τούτου καὶ τοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως, ὅστις μετὰ μείζονος ζωηρότητος ἐξεδηλοῦτο ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ, ἰδίᾳ δὲ ἐν Γερμανίᾳ.

Ἐν ἔτει 1814 ὁ Thibaut, ἐπιζητῶν τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἐνότητα τῆς Γερμανίας, διατελῶν δ' ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις τοῦ γαλλικοῦ Κώδικος, προέτεινε τὴν ἐνότητα τοῦ δικαίου τῆς πατρίδος αὐτοῦ ὡς προανάκρουσμα τῆς ἀρξαμένης συνειδήσεως τῆς ἀνάγκης πολιτικῆς ἐνότητος. Ἡ συγγραφὴ (1) αὐτοῦ ἦτο ἡ ἐπίκρισις τῶν ἀρχῶν τῆς ὑπὸ τοῦ Οὐγωνος ἀναπτυχθείσης ιστορικῆς τοῦ δικαίου θεωρίας. Αὕτη, ἔλεγεν ὁ Thibaut, παραγνωρίζει τὸ κῦρος καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, καθιστᾷσα αὐτὸν ἔρμαιον τῶν ἐθίμων, ἀτυνειδῆτως κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἡττον ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ ἐκδηλουμένων· ἰδίᾳ κατεκρίνετο ἡ πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον λατρεία τῆς σχολῆς ταύτης, μὴ λαμβανούσης ὑπ' ὄψει τὰς ιστορικὰς καὶ κοινωνικὰς ἀφορμὰς τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ. Ἄλλοι καιροί, ἄλλα ἦθη,

(1) Ueber die Nothwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches für Deutschland.

ἄλλοι νόμοι. Ὁ ἄνθρωπος μεταβάλλεται σὺν τῇ μεταβολῇ τῶν αἰώ-
νων, ἄρα καὶ αἱ περὶ δικαίου ιδέαι αὐτοῦ. Τοιαῦτά τινα ἐδογματίζεν
ὁ νομοδιδάσκαλος. Ἡ ἱστορία τοῦ παγκοσμίου δικαίου, ἡ γνῶσις τῆς
νομοθεσίας, τῶν Περσῶν καὶ τῶν Σινῶν ἐπὶ παραδείγματι, δύναται νὰ
ᾔνε διδακτικωτέρα καὶ νὰ ἐξεγείρη πραγματικώτερον νομικὸν διαφέρον
ἢ ἡ ἱστορία τῆς ἀνελιξέως τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ θεσμοῦ τοῦ δικαίου
τῶν Ρωμαίων.

Οἱ λόγοι τοῦ Thibaut, ἡ διαλεκτικὴ αὐτοῦ ὑπὲρ παγγερμανικοῦ
ἀστικοῦ κώδικος δὲν παρῆλθον ἄνευ ἀπηχήσεως ἐν Γερμανίᾳ, διατε-
λούση ἤδη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πυρετοῦ τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος καὶ
μαρτυρούσης τοῦτο λόγῳ καὶ ἔργοις.

Εἰς τὴν κατὰ τῆς ἱστορικῆς σχολῆς πρόκλησιν ταύτην ἀντεπεξῆλθεν
ὁ Σαβινὺ δι' ἀξιοσημειώτου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου
βιβλίου, προγράμματος καταστάντος (1). Αἱ θεωρίαι τοῦ Thibaut
ἔσχον ἀπήχησιν, ἀλλ' ἔτι μείζονα αἱ τοῦ Σαβινύ, κατελθόντος εἰς τὸν
ἀγῶνα μετὰ φιλοπατρίδος ζήλου κατὰ τοῦ γαλλικοῦ κώδικος, κρινο-
μένου κατωτέρου τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ τοῖς ἔχνεσιν ἐκείνου παρα-
κολουθήσαντος. Ὁ γαλλικὸς ἀστικὸς κώδιξ, διὰ τῆς βίας ἐπιβληθεὶς
ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος ἐν τισὶ χώραις τῆς Γερμανίας, ἐθεωρεῖτο τὸ
σύμβολον τῆς κατακτήσεως, ἡ δὲ κριτικὴ αὐτοῦ ἐχαιρετίσθη μετ' εὐ-
χαριστήσεως ὑπὸ τῶν ἐν Γερμανίᾳ φιλοπατρίδων, οἷς παρείχετο ἡ
εὐκαιρία πρὸς ἀντίδρασιν τῶν ἐκ τῆς Γαλλίας προερχομένων ἐπανα-
στατικῶν δογμάτων, εἰς ἃ κατελέγετο καὶ ὁ Ναπολεόντειος κώδιξ.

Τὸ δίκαιον, ἔλεγεν ὁ Σαβινὺ, ἀπορρέει ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ παρελ-
θόντος τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Αἱ πρῶται ἀρχαὶ τῆς
ἱστορίας διδάσκουσιν, ὅτι τὸ δίκαιον ἔχει ἤδη ὠρισμένον χαρακτῆρα,
καθὰ καὶ ἡ γλῶσσα, τὰ ἦθη, τὸ πολίτευμα. Ἄπαντα ταῦτα τὰ φαι-
νόμενα στεροῦνται ἰδιαιτέρας ὑποστάσεως, εἶνε μερικαὶ μόνον δυνά-
μεις καὶ ἐνέργειαι τοῦ ὅλου λαοῦ, ἀχωρίστως ἐν τῇ φύσει συνδεδε-
μέναι καὶ μόνον εἰς τὴν ἡμετέραν παρατήρησιν ὡς ἰδιαίτεραι ιδιότητες
ἐκδηλούμεναι.

Ἡ πρώτη τοῦ ἀνθρώπου κατάστασις οὐδὲν εἶχε τὸ παρεμφερές πρὸς
τὴν τοῦ θηρίου· ἐν δὲ τῇ ἐρεύνη αὐτῆς διδασκόμεθα, ὅτι ἀπὸ τῶν
παλαιτάτων ἡμερῶν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου τὸ δίκαιον ζῆ ἐν τῇ συνει-

(1) Ueber den Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft.

δήσει τοῦ λαοῦ, ὅπως καὶ ἡ γλῶσσα. Ἡ νεανικὴ αὕτη τοῦ βίου τῶν λαῶν περίοδος εἶνε πενιχρὰ ἐν νοήμασιν, ἀλλὰ κέκτηται καθαρὰν τὴν συνείδησιν τῆς καταστάσεως αὐτῆς καὶ τῶν σχέσεων, ἐν ᾧ ἐν τῇ τεχνικῇ καὶ ἀσαφεῖ συγχρόνῳ καταστάσει καταβάλλεται ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πλοῦτου, ἀντὶ ν' ἀπολαύῃ αὐτοῦ καὶ νὰ δεσπόζῃ. Ἡ καθαρὰ καὶ φυσικὴ αὕτη κατάστασις τηρεῖται πρωτίστως ἐν τῷ δικαίῳ. Ὑφίσταται ὀργανικὴ ἀλληλουχία μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ χαρακτῆρος λαοῦ τινος, ἐξακολουθοῦσα καὶ ἐν τῇ προόδῳ τοῦ χρόνου. Συμβαίνει καὶ ἐνταῦθα ὅτι καὶ ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς γλώσσης. Ὅπως αὕτη, οὕτω καὶ τὸ δίκαιον οὐδεμίαν ἔχει στιγμὴν ἀπολύτου γαλήνης, ὑφίσταται τὴν αὐτὴν κίνησιν καὶ ἀνάπτυξιν. Τὸ δίκαιον ἄρα ἀναπτύσσεται μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ θνήσκει ἐπὶ τέλους, ὑφιστάμενον ποικίλας περιπετείας καὶ ἀλλοιώσεις.

Ἐν ᾧ ἐν τῇ πρωτογόνῳ τοῦ λαοῦ καταστάσει τὸ δίκαιον ἐκδηλοῖ τὴν ἐσωτάτην αὐτοῦ συνείδησιν, τούναντίον ἐν ἀναπτυσσομένῳ πολιτισμῷ κατατέμνονται αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ· πᾶν τὸ ἀρχῆθεν ἀπὸ κοινοῦ πραττόμενον πράττεται ἤδη ὑπὸ ὠρισμένης τάξεως. Τοιαύτη εἶνε οἱ νομομαθεῖς. Τὸ δίκαιον λαμβάνει ἐπιστημονικωτέραν τροπὴν, ὅπως δ' ἔζη πρότερον ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ, ζῆ ἤδη ἐν τῇ τῶν νομομαθῶν, ἐκπροσωποῦντων τὸ ἔθνος ἐν τῇ λειτουργίᾳ ταύτῃ, καθίσταται τεχνικώτερον καὶ πολυπλοκώτερον, βιοῖ διττὸν βίον, ὡς συνείδησις τοῦ λαοῦ καὶ ὡς ἐπιστήμη, ἀναπτυσσομένη ὑπὸ τῶν νομομαθῶν. Ἀπὸ τῆς διφυοῦς ταύτης συνεργασίας ἐρμηνεύονται αἱ κατόπιν ἐμφάνειαι τοῦ δικαίου, καθίσταται δὲ καταληπτὸν πῶς ἠδύναντο νὰ παραχθῶσι κατ' ὀργανικὸν ὅλως τρόπον αἱ τεράστια ἐκεῖναι λεπτομέρειαι ἄνευ ἰδιαιτέρου σκοποῦ καὶ αὐτοβουλίας.

Ὑπὸ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἐξέλιξιν ἐξεταζόμενον τὸ δίκαιον παρίσταται κατὰ πρῶτον ὡς δίκαιον τῶν ἐθλιμῶν, εἶτα δ' ἀναπτύσσεται διὰ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης· πανταχοῦ ἄρα δι' ἐσωτερικῶν, σιωπηλῶς ἐνεργουσῶν, δυνάμεων, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς βουλήσεως νομοθέτου τινός.

Ἡ Πολιτεία εἶνε ἡ ἐνσώματος μορφή τῆς πνευματικῆς τοῦ λαοῦ κοινωνίας, ἡ δὲ γένεσις αὐτῆς παρεμφερῆς τῇ τοῦ δικαίου· εἶνε ἡ ὀργανικὴ τοῦ λαοῦ ἐμφάνεια, ἀναπτυσσομένη διὰ τῆς ἱστορίας καὶ ὑφισταμένη πάσας αὐτῆς τὰς περιπετείας καὶ μεταμορφώσεις, ἄς ὑφίστανται ὅ τε λαὸς καὶ τὸ δίκαιον. Ἐκτενέστερον δ' ἀναπτύσσων

τὰ τῆς γενέσεως τῆς Πολιτείας ὁ Puchta προστίθησιν, ὅτι ἄνευ αὐτῆς τὸ δίκαιον θὰ εἶχεν ἀτελῆ ὑπαρξίν, πρόσκαιρον ὑπόστασιν καὶ ἀναγνωρίζει τὸν θεῖον δάκτυλον ἐν τῇ γενέσει ἀμφοτέρων. Ἡ Πολιτεία προϋποτίθησιν παρὰ τῷ λαῷ τὴν συνειδήσιν τοῦ δικαίου, οὐ ἢ σκέπη εἶνε κύριον αὐτῆς μέλημα· ἀμφότερα δὲ κοινὴν ἔχοντα τὴν γένεσιν, βασιζονται ἐπὶ τῆς θείας τάξεως καὶ ἐπὶ τῆς βουλήσεως τῶν ἀνθρώπων, ὡς μελῶν ἔθνους τινός.

Ἡ ἱστορικὴ σχολὴ ἀρνεῖται κατ' οὐσίαν τὴν πρόοδον, εἰ καὶ παραδέχεται τὴν ἐπὶ τοῦ δικαίου ἐπίδρασιν τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως, ἀλλ' ἐλαχίστην δίδει σημασίαν εἰς τὴν λογικὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τὴν δημιουργικὴν αὐτοῦ ἰσχύν, ἀποδίδουσα εἰς τὰς πρωτίστας αὐτοῦ καὶ ἀναγκαιοτάτας ἐκδηλώσεις, οἷαι εἶνε ἡ γλῶσσα καὶ τὸ δίκαιον, ἀσυνειδήτὸν τινα ἐνέργειαν, ἐξαρτωμένην ἐξ ὑπερτέρων αἰτίων, καταστρεφόντων πᾶσαν ἐλευθέραν ἀτομικότητα ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐμφανείᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἀνεζήτησε βαθύτερον τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς τὸ δίκαιον ἐν τῇ ἐσωτάτῃ τοῦ λαοῦ συνειδήσει, ἠρμήνευσε δὲ προσφυέστερον αὐτὸ ἐν ταῖς λεπτομερείαις καὶ τῇ πραγματικότητι, ἀλλ' ἠστόχησε πολλαχῶς, παραγνωρίσασα τὸν φιλοσοφικὸν λόγον τῆς γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ κλάδου τοῦ δικαίου, ὑφισταμένου ἀναποδράστως τοὺς νόμους τῆς γενέσεως καὶ τῆς φθορᾶς τῶν ὄντων. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ τῆς Σχολῆς ἀνοχὴ πρὸς τὸ καθεστῶς, ἀδιάφορον ἂν τοῦτο συμφωνῇ ἢ οὐ πρὸς τὸν σύγχρονον πολιτισμὸν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ, ἢ ἀποστροφὴ κατὰ παντὸς νεωτεριστικοῦ πνεύματος, ἐπιδιώκοντος τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ καθεστῶτος ἐπὶ τὰ κρείττω, ὁ πόθος τῆς συντηρήσεως ἐπὶ προφανεῖ παραγνωρίσει τῶν νόμων τῆς προόδου.

Εἰς τὴν μονομερῆ ταύτην ἐξέτασιν τοῦ δικαίου ἀποδοτέα καὶ ἡ ἄγαν τῆς Σχολῆς λατρεία τοῦ ρωμαϊκοῦ, τοῦ παγκοσμίου τούτου, κατὰ τὸν Puchta, δικαίου. Οὐδεὶς βεβαίως ἀμφισβητεῖ τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον καὶ ἀκρίθειαν τῶν ρωμαϊκῶν νόμων. Ἀλλ' οὔτοι, προϊόντα ἄλλων χρόνων καὶ περιστάσεων, διαφόρου πολιτισμοῦ καὶ ἱστορικῆς καταστάσεως, ἤκιστα εἶνε προωρισμένοι νὰ θεραπεύσωσι τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀξιώσεις τῶν συγχρόνων καιρῶν. Τοιοῦτο δίκαιον, ἀπολύτως πολιτογραφούμενον ἐν ξένη κοινωνίᾳ, ὑπὸ διαφόρους συνθήκας ζώσῃ καὶ σκεπτομένῃ, ἤθελε συντελέσῃ εἰς τὴν στέρωσιν,

δηλητηριάση μάλιστα τὰς πρωτογόνους καὶ ἐθνικὰς πηγὰς τοῦ γνησίου δικαίου, αἵτινες εἶνε τοῦ λαοῦ ἢ συνείδησις, ἦν τοσοῦτον ἄλλως τε προσφυῶς κατενόησεν ἡ Ἱστορικὴ Σχολὴ ἐν τῇ μεθόδῳ καὶ ἐρεύνη αὐτῆς.

Ἄλλ' ὑπηρετήσῃ τὴν ἐπιστήμην ἐν τῇ ἱστορικωτέρᾳ ἀναλύσει τοῦ δικαίου, δοῦσα ὠθησὶν εἰς γενναιοτέρας ἐρέυνας. Οὕτω τὸ νέον δίκαιον τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας καὶ ἰσότητος, ὅπερ ἐκήρυξεν ἡ Ἐπανάστασις καὶ ὃ περ ἡξίου νὰ διοργανώσῃ ἀμέσως καὶ ἄνευ ὄρων τὴν κοινωνίαν, προσέκοψεν ἐν τῇ κατακτητικῇ αὐτοῦ φορᾷ πρὸ τοῦ δικαίου τῆς ἱστορίας, οὗ τὴν προαιώνιον ἄλυσιν εἶχεν ἀποκόψῃ ἐπὶ τινὰς στιγμὰς ὁ ἐπαναστατικὸς πέλεκυς.

Ἐν τούτοις ἡ κατὰ τοῦ δικαίου τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης ἀντίδρασις ἐξεδήλωσε τὴν ὑπερτάτην αὐτῆς δύναμιν διὰ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, ἥτις ἐν συμφωνίᾳ μετὰ τῆς Ἱστορικῆς, ἀλλὰ τολμηροτέρα, ἠβουλήθη νὰ καταστρέψῃ πᾶσαν κατάκτησιν τῆς νεωτέρας κοινωνίας καὶ πάντα καρπὸν τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως, ὑφ' οὗ τοὺς κλάδους καὶ τὴν σκιὰν ἐζήτησεν ἡ νέα κοινωνία ν' ἀναπαυθῇ. Ἐν ὀνόματι τοῦ θεοῦ δικαίου ἡ σχολὴ αὕτη ἐξετόξευσε τὰ φοβερῶτατα τῶν ἀναθεμάτων κατὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς προόδου, ὑπερβᾶσα ἐν πολλοῖς καὶ αὐτὸν τὸν συγγραφέα τοῦ *Λεβιάθαν*.

Die Umkehr der Wissenschaft, καθὰ ἔλεγεν ὁ Stahl, ἡ ἐπιστροφὴ τῆς ἐπιστήμης, ἄρα καὶ τῆς ἀνθρωπότητος εἰς τὸ παρελθόν, ἡ ἄρνησις τοῦ νέου πνεύματος, εἶνε τὸ σύμβολον τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς. Πάπας ἀναμάρτητος, κεφαλὴ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ὑπερτερος πάσης ἐγκοσμίου δυνάμεως· τυφλὴ πίστις εἰς τὴν παράδοσιν, εἰς τὴν ἀποκάλυψιν, εἰς τὸ ἀπόλυτον κῦρος τῆς θρησκείας, ἧς ἔξω οὐδὲν κοινωνικὸν ἢ πολιτικὸν καθεστῶς δικαιουῖται νὰ ζήσῃ. Ὑπὸ τοιαύτας ἀρχὰς ἀνέλαβον τὸν κατὰ τοῦ ἐπαναστατικοῦ δικαίου ἀγῶνα, οἷον εἰ θεόπνευστοι, οἱ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἀπόστολοι τῆς νέας χριστιανικῆς πολιτείας.

Ἐν τῇ ἐπαναστατικῇ ἐκείνῃ θυέλλῃ, ἐν ἣ ἐκυμαίνετο ἡ Εὐρώπη τελευτῶντος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ἐν τῇ καθολικῇ συγχύσει τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν πεποιθήσεων, πρὸ τοῦ προβλήματος, ὃ περ προέβαλεν ἡ ἐπαναστατικὴ Σφίγξ καὶ οὗ ἡ λύσις ἐπεζητεῖτο διὰ πυρὸς καὶ αἱδήρου, διὰ τῆς ἀρνήσεως πάντων τῶν καθεστῶτων θεσμῶν καὶ νόμων,

οὐδαμοῦ διεφαίνετο ἡ ἀκτίς τῆς κοινωνικῆς σωτηρίας. Ὁ ἀγὼν μεταξὺ παλαιοῦ καὶ νέου δικαίου ἐξεδηλοῦτο ὁσημέραι τραχύς. Ἡ θρησκεία, ἡ τέχνη, ἡ ἐπιστήμη, ἡ πολιτεία, τὰ πάντα ἠμφισβητοῦντο ὑπὸ τοῦ δαίμονος τῆς ἀρνήσεως. Τοιαύτη ἦτο ἡ συνείδησις καὶ ἡ θεωρία τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Γαλλίᾳ, μεταγγιζομένη καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην ἐξ ὀνόματος τοῦ δικαίου τῆς Κοινωνικῆς Συγθήκης.

Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις τῆς ἀπογνώσεως τῶν εἰρηνικῶν πνευμάτων, ἐν τῇ πάντελει αὐτῶν καταπλήξει, παρίστατο ἀξιοσημείωτον φαινόμενον. Κατὰ τῆς λυμαινομένης τὴν δημοσίαν συνείδησιν ἀθείας, κατὰ τῆς κρατούσης ἀνομίας ζωηρὰ ἐξεδηλοῦτο διαμαρτυρία εὐαρίθμων πνευμάτων, ἀποκήρυξις τοῦ ἐπαναστατικοῦ καθεστώτος ἐν τῇ τέχνῃ, τοῖς γράμμασι, τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ. Ἀσυνήθεις χαρακτῆρες ὑπῆρξαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς πνευματικῆς ταύτης κινήσεως. Ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ποιήσει ἔσχον τὴν ἐπίδρασιν τῶν μυστικῶν ιδεῶν τοῦ Μέσου αἰῶνος οἱ περὶ τὸν Νοβάλην, τὸν Σλέγκελον, τὸν Κορνήλιον μουσοπόλοι. Ἐν δὲ τῇ πολιτείᾳ ἡ αὐτὴ ιδέα ἐνέπνεε τοὺς περὶ τὸν Βονάλδον, τὸν Δεμαῖτρον ἢ τὸν Χάλλερ. Πρῶτος ὁ Σατωβριάνδος ἀνεπέτασε τὰς πύλας καὶ ἀπεκάλυψε τὰ ἀπόρρητα τῆς θρησκευτικῆς Ἰσίδος, ἣτις ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ ἀνεθεμάτιζε τὸν Νέον Δεκάλογον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ ἐπεκαλεῖτο τὴν ἀνέγερσιν τοῦ καταστραφέντος χριστιανικοῦ οὐσιαστηρίου, ὡς τοῦ παλλαδίου πάσης ἀληθοῦς ζωῆς καὶ σωτηρίας.

Ἡ θρησκεία εἶνε ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος παντός ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ, τὸ θεμέλιον τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας, ἣτις προσήκει νὰ βασισθῇ ἐπ' αὐτῆς, οὐχὶ δὲ τὰνάπαλιν. Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἀπορρέει ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐκπροσωπούμενου ὑπὸ τῆς θρησκευτικῆς. Ὁ δὲ Πάπας, τοποτηρητῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, εἶνε ἡ ἐκδήλωσις τῆς πληρεστεράς ἐξουσίας καὶ τῆς θειοτέρας.

Ἡ θεία βούλησις, οὐχὶ δ' ἡ συνθήκη, εἶνε ἡ δημιουργικὴ δύναμις τῆς πολιτικῆς κοινωνίας· ἄρα καὶ τὸ δόγμα τῆς τοῦ λαοῦ κυριαρχίας εἶνε ἀσεβὲς καὶ πεπλανημένον. Αἱ λεγόμεναι κατακτήσεις τοῦ νεωτέρου κόσμου, τὰ δόγματα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἰσότητος, εἶνε πραξικοπήματα κατὰ τῆς θείας βουλήσεως, κατὰ τοῦ ἀπολύτου καὶ αἰωνίου δικαίου· ἡ δουλεία εἶνε θεσμός, ὑπὸ θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων νόμων ἐπιτετραμμένος· τὰ ὀρκωτὰ δικαστήρια προσήκει νὰ λειτουργῶσιν ἐν

βαρβάροις μόνον, οὐχὶ δ' ἐν πεπολιτισμέναις κοινωνίαις· ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου εἶνε λογικὴ καὶ δικαία, ἀσφαλέστατον πρὸς ὑπαρξιν τῆς κοινωνίας μέσον· ἡ λογοκρισία εἶνε προσφορώτατον ὄργανον πρὸς κώλυσιν τῆς διαδόσεως ἀνατρεπτικῶν δοξασιῶν, ἡ δ' ἀνατροφή καὶ παιδείυσις τοῦ λαοῦ εἶνε ἐπικίνδυνος εἰς τὴν εὐδαιμονίαν αὐτοῦ, ἔχοντος ἀνάγκην μόνον ἀγαθῶν νόμων καὶ ὀξυδερκοῦς κυβερνήσεως.

Τοιαύτη ἡ θεωρία τῆς Σχολῆς, ἥς ἓνα ἔτι λίθον ἀκρογωνιαῖον ἔθηκέν ὁ πολὺς Ἰωσήφ Δεμαϊτρος, ὁ ζοφερώτατος οὗτος ἀπόστολος τῆς θεοκρατίας τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος(1). Τὸ πολίτευμα κατ' αὐτὸν εἶνε θεῖον ἔργον, ἡ δὲ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια ἐκδηλοῦται δευτερευόντως ὡς ἀπλοῦν ὄργανον· ἐξελίσσεται τοῦτο ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν διττῶς: ἢ βλαστάνει ἀσυνειδήτως, ἢ θεμελιούται ὑπὸ ἐνιαίου ἀνδρός, ἐπιφαινομένου τοῖς ἀνθρώποις δίκην φαινομένου καὶ ἐπιβάλλοντος ὑπακοήν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οὗτος δὲν ἐνεργεῖ διὰ τοῦ λόγου, ἀλλ' ὡς ἐντεταλμένος ἀπὸ τινος ἀνωτάτης δυνάμεως, περιβεβλημένος θεῖαν ἰσχύν, ἥς ἔμπροσθεν κύπτει πᾶσα ἄλλη βούλησις, ὡς ὁ στάχυς πρὸ τῆς πνοῆς τοῦ ἀνέμου. Τὸ ἀλάθητον ἐν τῇ πνευματικῇ τάξει καὶ ἡ κυριαρχία ἐν τῇ κοσμικῇ εἶνε συνώνυμα. Ἀμφότερα ἐκδηλοῦσι τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, ἀφ' ἧς ἀπορρέουσιν αἱ ἄλλαι, ἧτις κυβερνᾷ, ἀλλὰ δὲν κυβερνᾶται, κρίνει, ἀλλὰ δὲν κρίνεται. Ἡ κυριαρχία παρίσταται ποικιλοτρόπως, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν εἶνε ἐνιαία· ἡ κυβέρνησις ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς εἶνε ἀλάθητος, ἄρα ἀπόλυτος, ἄλλως δὲν εἶνε τοιαύτη. Τὸ ἔθνος ὀφείλει περισσότερον εἰς τὸν κυριάρχην, ἢ οὗτος εἰς αὐτό. Ἡ κοινωνικὴ συντήρησις καὶ πάντα τὰ αὐτῆς ἀγαθὰ ὀφείλονται εἰς τὸν μονάρχην, ἐνῶ οὗτος ὀφείλει εἰς τὴν κυριαρχίαν ματαίαν αἴγλην, μηδὲν κοινὸν ἔχουσαν πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν.

Εἷς κόρατος, εἷς βασιλεύς. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε διεφθαρμένος, ἄρα ἔχει ἀνάγκην ὀδηγοῦ, κυβερνήσεως· ἄλλως θὰ ἦτο κοινωνικὸς καὶ ἀκοινωνήτος, ἡ δὲ κοινωνία θὰ ἦτο συγχρόνως ἀναγκαία καὶ ἀδύνατος. Ἐκ φόβου ἀνατροπῆς τοῦ καθεστῶτος ὁ Δεμαϊτρος δικαιολογεῖ πάντα θεσμόν, ὅσον καὶ ἂν ἦνε οὗτος ἀποτρόπαιος. Ὁ μὲν πόλεμος εἶνε ἡ φυσικὴ κατάστασις τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ δὲ δήμιος ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ὁ πόλεμος εἶνε τι μὴ-

(1) Soirées du Saint Petersburg—Du Pape—Considérations sur la France.

στήριωδες, ἀνθρωπίνως ἀνερμήνευτον, θεῖον· τούτου ἕνεκα ὁ Θεὸς καλεῖται Θεὸς τῶν ὀπλων. Ὁ πόλεμος εἶνε παγκόσμιος νόμος, ἀγαπᾶται ὑπὸ τῶν ἡμερωτέρων χαρακτήρων, ἐμπαθῶς διεξαγόντων αὐτόν. Ἀλλὰ μείζονα ἐνθουσιασμόν ἐμπνέει εἰς τὸν προφήτην ὁ δῆμιος. Οὗτός τε καὶ ὁ στρατιώτης εἶνε φονεῖς, ἀλλ' ὁ μὲν τιμᾶται, ὁ δ' ἕτερος θεωρεῖται ἄτιμος. Δὲν εἶνε δίκαιον τοῦτο· διότι ὁ δῆμιος εἶνε ἕξοχον ὄν, εἶνε ὁ ἐκτελεστής τῆς ἐτυμηγορίας τῆς δικαιοσύνης, ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς κοινωνίας.

Ἐν ταῖς ζοφεραῖς ταύταις ὀπτασίαις παραπαίοντος πνεύματος, ἃς ἐκσφενδονᾷ ἡ Θεοκρατία διὰ τοῦ Δεμαίτρου κατὰ πάσης κοινωνικῆς ἠθικῆς καὶ ἐλευθερίας, πρωταγωνιστεῖ ἡ θεία Πρόνοια. Ἡ θεωρία αὕτη εἶνε ἀπήχησις τῆς κραυγῆς τοῦ στρατηλάτου τῶν Οὔννων, δικαιολογούντος τὰ ἐγκλήματα αὐτοῦ ὡς γινόμενα κατὰ θείαν βούλησιν. Ἡ ὀρησκεία τοῦ Δεμαίτρου ἔχει τι τὸ παρεμφερές. Ἐν πάσῃ τῆς ἱστορίας περιπετεία βλέπει τὸν θεῖον δάκτυλον, τὴν Πρόνοιαν· πᾶσα καταστροφή εἶνε σημεῖον τῆς ἐκδικήσεως κατὰ τοῦ ἁμαρτήσαντος ἀνθρωπίνου γένους· τοιαύτη δ' ὑπῆρξε καὶ ἡ γαλλικὴ Ἐπανάστασις, ἐπελθοῦσα ἕνεκα τῶν παρεκτροπῶν τῶν προηγηθεισῶν αὐτῆς γενεῶν, παραδοθεισῶν εἰς τὴν ἀσεβῆ φιλοσοφίαν καὶ ἐπιλαθομένων τῶν ἀληθῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ δογμάτων. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἐπαναστάσεως θέλει ἐξέλθει ἡ παλινορθωσις τῆς θρησκείας καὶ τῆς κοινωνίας, ἡ μόνη δυναμένη νὰ σώσῃ τὸν ἄνθρωπον.

Ἡ ἐν Γαλλίᾳ ἀντίδρασις κατὰ τῶν ἰδεῶν τῆς Ἐπαναστάσεως ἔσχε τὴν αὐτὴν ἀπήχησιν καὶ ἐν Γερμανίᾳ. Παραλλήλως πρὸς τὸν Βονάλδον καὶ τὸν Δεμαίτρον οἱ περὶ τὴν ρωμαντικὴν σχολὴν καθολικοὶ καὶ διαμαρτυρόμενοι, ἰδίᾳ δὲ ὁ *Haller* καὶ ὁ *Adam Müller*, εἰργάσθησαν ἐπίσης πρὸς ἐπάνοδον τῆς θεοκρατικῆς τάξεως. Κατ'αὐτοὺς ὁ ἡγεμὼν ἄρχει ἐπὶ τοῦ λαοῦ θείῳ δικαίῳ καὶ αὐθαιρέτως, εἰς οὐδένα ὀφείλων εὐθύνας, ὧν οὐχὶ ὁ διαχειριστὴς τῆς κοινωνίας, οὐχὶ ὁ πρῶτος τῶν ὑπηρετῶν τῆς Πολιτείας, ἀλλ' ὁ ἀπόλυτος καὶ ἀνεξάρτητος πάντων δεσπότης. Λαὸς δὲν ὑφίσταται πράγματι, ὧν κτῆσις τοῦ ἡγεμόνος. Δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν δίκαιον οὐδαμῶς ἀντίκεινται ἀλλήλοις, οὐδὲ δικαιοῦται τοῦτο νὰ ἔχη ἀπολύτους ἀξιώσεις ἐπ' ἐκείνου, ὃ περ εἶνε πολιτικὴ τυραννία, εἴτε ἐν ὀνόματι τοῦ ἡγεμόνος, εἴτε ἐν ὀνόματι τοῦ λαοῦ ἐξασκουμένη· ἡ δὲ διάστασις αὕτη δύναται ν' ἀρθῇ οὐχὶ διὰ τοῦ

φυσικοῦ δικαίου, τῆς ἀγόνου ταύτης θεωρίας, ἀλλὰ διὰ τοῦ θείου δικαίου τῆς ἀποκαλύψεως. Τούτου δ' ἔνεκα ἡ θεολογία πρέπει νὰ συνδέηται μετὰ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης.

Ἐπιστημονικωτέρου ἔτυχεν ἡ θεολογικὴ σχολὴ ἀντιπροσώπου ἐν Γερμανίᾳ ἐν τῷ *Stahl*, προσπαθήσαντι μετὰ μεγάλης διαλεκτικῆς δεινότητος νὰ παράσχη εἰς τὰς θεοκρατικὰς αὐτοῦ ιδέας τὸν τύπον ιστορικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἐρεύνης (1). Ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ τε Σχελιγγίου καὶ τοῦ Σαβινύ. Ἐν τῇ πίστει δὲ τῆς συνδιαλλαγῆς τῆς θεολογίας, τῆς ιστορίας καὶ τῆς φιλοσοφίας ἠβουλήθη νὰ στήσῃ αἰώνιον μνημεῖον κατὰ τοῦ Ὀρθολογισμοῦ καὶ νὰ καταπολεμήσῃ αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἐδάφους τῆς ἐπιστήμης καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ὄπλων.

Μετ' ὀργῆς ἀντεπεξέρχεται κατὰ τε τῆς ἀφηρημένης θεωρίας τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἣν ἐξεπροσώπει ἐν Γερμανίᾳ ὁ Φίχτης, καὶ κατὰ τοῦ ἀντικειμενικοῦ ἰδανισμοῦ τοῦ Ἐγέλου. Ἀμφότερα τὰ συστήματα ταῦτα εἶνε ὄνειρώδεις κόσμοι, ἐπὶ μόνῃ τῇ διαφορᾷ ὅτι ἐν τῷ συστήματι τοῦ Ἐγέλου ἐλλείπει ὁ ὄνειροπολῶν· ἀμφότερα τελευταῖον ἔχουσι λόγον τὴν Ἐπανάστασιν, διότι ἀπορρέουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀπὸ τῶν αὐτῶν δογμάτων τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Ἡ δὲ Ἐπανάστασις δὲν εἶνε πρᾶξις βίας καὶ ἀνατροπῆς, ἀλλὰ μᾶλλον πολιτικὸν σύστημα, βασιζόμενον ἐπὶ τοῦ δημοσίου δικαίου (*Staatsrechtlich — politisches System*). Ἀλλὰ καὶ τὸ φιλελεύθερον πολιτικὸν σύστημα εἶνε ἐπαναστατικὸν ἐπίσης, καθὸ ἐρειδόμενον ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν τοῦ φυσικοῦ δικαίου καὶ τῆς Ἐπαναστάσεως.

Τὸ δίκαιον εἶνε θεία τάξις, γεννᾶται δὲ διὰ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας καὶ ἐκδηλοῦται διὰ τοῦ νόμου καὶ τοῦ ἐθίμου, οὐδὲ διατυποῦται διὰ τῶν κωδίκων· κατ' ἐξοχὴν ζῆ τοῦτο ἐν τοῖς ἐθίμοις καὶ τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ, ἡ δὲ σύνταξις κώδικος δηλοῖ ὅτι ἐπῆλθεν ἐν τῷ ἱστορικῷ αὐτοῦ βίῳ κοινωνικὴ στείρωσις τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου, ἐκ τούτου δὲ τεκμαίρεται ὅτι λαός τις ἐπέρανε τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἐντολήν, ζητῶν νὰ παρατείνῃ τὸν ἐν τῷ δικαίῳ βίον διὰ τῆς κωδικοποιήσεως, τεχνητοῦ, παρὰ φύσιν καὶ φαύλου τύπου τῆς ἐννόμου αὐτοῦ καταστάσεως.

Ἐκ τῶν πολιτευμάτων ἡ μὲν Μοναρχία προσήκει πεπολιτισμένοις

(1) Die Philosophie des Rechts.

καὶ εὐγενέσι λαοῖς, ἐπὶ τοῦ δικαίου βασιζομένη, ἡ δὲ Δημοκρατία εἶνε τὸ ἀσθενέστατον καὶ ἀφερεγγυότατον πάντων. Ἀλλὰ πρὸς κραταίωσιν καὶ μονιμότητα τοῦ πρώτου τούτου πρέπει νὰ ἐνεργῇ διηνεκῶς ἡ βούλησις τοῦ μονάρχου, οὐχὶ δὲ ἡ ἀντιπροσωπικὴ ἰδέα ἢ τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα· ἡ διαίρεσις τῶν τάξεων καὶ ἡ ἀντιπροσωπεία αὐτῶν εἶνε ἀναγκαῖα δι' εὐκοσμον πολιτικὸν καθεστῶς, ἐπίσης δὲ ἡ εὐγένεια καὶ τὰ σωματεῖα. Τοῦναντίον ἡ λεγομένη ἀντιπροσωπεία τοῦ λαοῦ, ὁ κινδυνώδης οὗτος καρπὸς τῆς Ἐπαναστάσεως, εἶνε ἀνατρεπτικὴ δύναμις τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος.

Τοιαῦτα ἐδιδάσκοντο ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου τῆς θεοκρατικῆς σχολῆς ἀντιπροσώπου ἐν ταῖς παραμοναῖς τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1848 μετ' ἀπαραμίλλου διαλεκτικῆς δυνάμεως ἀπὸ τῆς ἑδρας τοῦ ἐν Βερολίῳ πανεπιστημίου, χαρακτηρισθέντος ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Ἐγγέλου ὡς τοῦ κέντρου πάσης πνευματικῆς ἀναπτύξεως, ἐπιστήμης καὶ ἀληθείας.

Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουσι βρυκόλακες ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος, ὃ περ εἶνε πνεῦμα κριτικῆς, εὐφραϊνόμενον μόνον ἐν τῇ ἀναζητήσῃ τῆς ἀληθείας, ἦτο ἀρκούντως δύστροπον, ὥστε νὰ παράσχη προσοχὴν εἰς τὰς μυστικὰς ὀπτασίας τῶν ἐπιδιωκόντων νὰ ἐπαναφέρωσι τὸν αἰῶνα τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Ἀκυινάτου ἐν μέσῳ κοινωνίας, γαλουχομένης ὑπὸ τῶν πορισμάτων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ νέα τάξις, καθ' ἧς ἠγωνίσθη ἡ ἱστορικὴ σχολὴ ἐν ὀνόματι δῆθεν τῆς ἱστορίας καὶ ἡ θεολογικὴ ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀποκαλύψεως, στερρῶς ἐρριζοβόλησεν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν νέων λαῶν. Εἶν' ἀληθές, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης προέβαλεν ἐπὶ τινὰς στιγμὰς εἰς ἑαυτὴν τὸ πρόβλημα, ἂν ἡ μέχρι τοῦδε ἐργασία αὐτῆς ἦτο μηδέν, συγκεχυμένον ὄνειρον ἀκορέστου πνεύματος, ἢ ἐν συνειδήσει ἐργασία, ἐπιδιώκουσα τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ. Ἀπεκρίθησαν αὐτὰ τὰ πράγματα, τὰ ἱστορικὰ δεδομένα, ἀνώτερα τῶν θεωριῶν καὶ τῆς βουλήσεως μεμονωμένων προσώπων. Οὕτως ἀνεγνωρίσθη τέλειον νέα τάξις, νέα περίοδος, ἧς οἱ νόμοι σφυρηλατοῦνται ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τῆς σκέψεως, τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης καὶ αὐτονομίας τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων.